

DARBUOTOJO SVEIKATAI PADARYTOS ŽALOS ATLYGINIMO SISTEMA

Andrius Verikas *

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Darbo teisės ir socialinės saugos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 46 33
Elektroninis paštas averikas@lvat.lt*

Pateikta 2006 m. gegužės 3 d., parengta spausdinti 2006 m. spalio 25 d.

Santrauka. Žala darbuotojo sveikatai gali būti atlyginama keliais skirtingais būdais, kurie reglamentuojami tiek viešosios, tiek ir privačiosios teisės normomis. Straipsnyje iškeliamos darbuotojo sveikatai padarytos žalos skirtingų atlyginimo būdų tarpusavio sąveikos problemos ir pateikiami galimi jų sprendimo variantai. Sisteminės analizės būdu pagrindžiama išvada, kad skirtinguose teisės aktuose įtvirtintos teisės normos, nustatančios darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimą skirtingais būdais, sudaro bendrą tokios žalos atlyginimo sistemą. Darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistema reikalauja skirtingus žalos atlyginimo būdus taikyti subsidiariai: pirmiausia dėl žalos atlyginimo turėtų būti sprendžiama remiantis viešosios teisės normomis – nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga socialinio draudimo būdu, ir tik paskui neatlyginta žalos dalis galėtų būti atlyginama remiantis darbdavio materialinės atsakomybės arba civilinės atsakomybės taisyklėmis.

Pagrindinės sąvokos: darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimas, darbdavio materialinė atsakomybė, civilinė atsakomybė, valstybinis socialinis draudimas.

ĮŽANGA

Žmogaus sveikata – unikali vertybė. Asmens sveikata yra ne tik jo paties, bet ir visos visuomenės fizinės, dvasinės ir socialinės gerovės pagrindas. Būtent taip asmens sveikata apibrėžiama Pasaulinės sveikatos apsaugos organizacijos konstitucijos preambulėje [10] bei Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymo 2 straipsnio 1 dalyje [9]. Dėl ypatingos šios vertybės pobūdžio sveikatai padarytos žalos nustatymas ir jos kompensavimas yra specifinis palyginus su įprastos turinės žalos nustatymu bei atlyginimu. Gyvybės atėmimu ar sveikatos sužalojimu padarytą žalą sunku apibrėžti, juolab įvertinti ją pinigais. Žala sveikatai pirmiausia pasireiškia fiziniu ar psichiniu asmens pažeidžiamumu. Todėl vertindami tokią žalą neišvengiamai turime remtis mediciniais, moraliniais ir socialiniais kriterijais. Būtinai atsižvelgti į tai, kiek ir kokių nepatogumų nukentėjusiajam sukėlė ar sukels konkretus sveikatos sužaloji-

mas. Reikėtų pastebėti, kad tokio pobūdžio žala iš esmės atitinka neturtinės žalos apibrėžimą. Civilinio kodekso 2.250 straipsnyje numatyta, kad neturtinė žala – tai asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais [2]. Asmens sveikatai padaryta žala taip pat susijusi su turinėmis netektimis: išlaidomis, reikalingomis sveikatai atgauti (pozityvūs nuostoliai), ir pajamų iš darbinės veiklos praradimu bei galimybės gauti tokias pajamas sumažėjimu (negatyvūs nuostoliai).

Norint kompensuoti sveikatai padarytą žalą, ji turi būti įvertinta pinigais, o tokios žalos kompensavimas reiškia ne ką kita kaip turtinę prievolę, kurios viena šalis turi teisę reikalauti atlyginti nuostolius (žalą), o kita šalis privalo atlyginti padarytus nuostolius (žalą). Tokia prievolė išreiškia civilinės atsakomybės esmę. Tačiau darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimas yra nulemtas tam tikrų ypatumų, dėl kurių iškyla būtinybė nustatyti specialias tokios žalos atlyginimo taisykles.

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Darbo teisės ir socialinės saugos katedros doktorantas.

1. DARBUOTOJO SVEIKATAI PADARYTOS ŽALOS ATLYGINIMO TEISINIO REGLAMENTAVIMO YPATUMAI

Civilinė atsakomybė gali būti skirstoma į dvi rūšis: sutartinę ir nesutartinę (deliktinę). Tokia nuostata įtvirtinta Civilinio kodekso 6.245 straipsnio 2 dalyje. Civilinė atsakomybė, atsirandanti pažeidus jau esamos prievolės subjektyvinę teisę, sąlygiškai vadinama sutartine atsakomybe. Deliktinė (nesutartinė) atsakomybė atsiranda, kai žala padaroma nesant sutartinių santykių, kai yra pažeistos absoliutinės teisės, padaryta žala kitam asmeniui [13, p. 428]. Civilinio kodekso 6.245 straipsnio 4 dalis nustato, kad deliktinė civilinė atsakomybė yra turtinė prievolė, atsiradusi dėl žalos, kuri nesujusi su sutartiniais santykiais, išskyrus atvejus, kai įstatymai nustato, kad deliktinė atsakomybė atsiranda ir dėl žalos, susijusios su sutartiniais santykiais. Taigi deliktinė atsakomybė galima ir tada, kai tarp žalą patyrusio ir atsakingo už žalą asmens yra sutartiniai teisiniai santykiai [12, p. 335].

Atsakomybė už asmens sveikatai padarytą žalą turi deliktinį pobūdį, nors tokia žala gali atsirasti ir kaip netiesioginė pasekmė vykdant kai kuriuos sutartinius įsipareigojimus. Teisinėje literatūroje pripažįstama, kad darbdavio deliktinė atsakomybė yra glaudžiai susijusi su egzistuojančiais sutartiniais santykiais [11, p. 363]. Darbo teisiniai santykiai yra reikšmingi tiek žalos darbuotojo sveikatai atsiradimui, tiek ir jos atlyginimui. Darbuotojas žalą sveikatai patiria veikdamas darbdavio interesų labui, vykdydamas nurodymus pagal darbdavio nustatytas ir privalomas taisykles. Darbo kodekso 93 straipsnis nustato, jog darbo sutartimi darbuotojas įsipareigoja dirbti tam tikros profesijos, specialybės, kvalifikacijos darbą arba eiti tam tikras pareigas paklusdamas darbovietėje nustatyti darbo tvarkai, o darbdavys įsipareigoja suteikti darbuotojui sutartyje sulgytą darbą, mokėti darbuotojui sulgytą darbo užmokestį ir užtikrinti darbo sąlygas, nustatytas darbo įstatymuose, kituose norminiuose teisės aktuose, kolektyvinėje sutartyje ir šalių susitarimu. Esant sutartiniams darbo santykiams, žalos atsiradimo riziką galima numatyti, imtis priemonių jos išvengti, o darbdavys yra įpareigotas apsaugoti darbuotojus nuo profesinės rizikos arba kiek įmanoma ją sumažinti. Darbuotojas, kaip žalą sveikatai patyręs asmuo, yra kitokioje teisinėje padėtyje, negu kiti civilinių santykių subjektai. Tokios žalos atlyginimas dėl egzistuojančių sutartinių darbo teisinių santykių turi ypatumų, todėl bendrosios civilinės deliktinės atsakomybės taisyklės šiuo atveju yra nepakankamos.

Kitas sveikatai padarytos žalos atlyginimo ypatumas lemiantis veiksnys yra tai, kad sveikatos sutrikimai yra neišvengiamai susiję su laikinu arba nuolatiniu darbingumo netekimu. Dėl sveikatos sužalojimo žmogus gali prarasti gebėjimą būti savarankiškas ir visateisis visuomenės narys, dėl sumažėjusio darbingumo – prarasti galimybę gauti pragyvenimui reikalingų pajamų ir užsitikrinti tinkamas gyvenimo sąlygas. Todėl sveikatai padarytos žalos atlyginimas tampa ne tik žalą patyrusio ir atsakingo už žalą padarymą asmens reikalas, bet ir vi-

sos visuomenės rūpestis. Be to, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2005 m. vasario 7 d. nutarime konstatavo, kad pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją valstybė yra konstituciškai įpareigota asmeniui, kurio sveikatai pakenkta dėl netinkamų, nesaugių ar nesveikų darbo sąlygų (įskaitant nelaimingus atsitikimus darbe ir profesines ligas), teikti atitinkamą socialinę paramą. Įstatymų leidėjas gali pasirinkti ir įstatymuose įtvirtinti minėtos paramos teikimo modelį [16]. Pastebėtina, kad gamybinės traumos ir profesinės ligos buvo pirmosios socialinės rizikos, kurias apėmė socialinės apsaugos sistemos [14, p. 11]. Šiuo metu nedarbingumas yra visuotinai pripažįstamas socialinės rizikos veiksnys. Priklausomai nuo to, kokio tikslo siekiama, žalą sveikatai patyrusiam asmeniui gali būti taikomos kelios socialinės apsaugos schemos, vykdomos tiek socialinio aprūpinimo, tiek ir socialinio draudimo būdu.

Taigi sveikatai padarytos žalos atlyginimo teisinis institutas yra gana sudėtingas, tokios žalos atlyginimą nustatančios teisės normos turi ir privatų, ir viešą pobūdį. Žala darbuotojo sveikatai gali būti atlyginama keliais skirtingais būdais. Šiuo metu Lietuvoje darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimą nustato Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas [4, 5], Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinasis įstatymas [6], taip pat Darbo kodeksas [1] bei Civilinis kodeksas [2]. Civilinis kodeksas, Darbo kodeksas bei Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinasis įstatymas reglamentuoja turtinę kaltojo asmens (darbdavio) atsakomybę už darbuotojo sveikatai padarytą žalą. Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas nustato socialinio draudimo teisinius santykius. Darbuotojai apdraudžiami nuo specifinės rizikos: nedarbingumo, kurio priežastis – nelaimingas atsitikimas darbe ar susirgimas profesine liga. Šiuo draudimu apdraustiems asmenims (darbuotojams) kompensuojamos dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar susirgimo profesine liga negautos pajamos. Socialinio draudimo išmokos paskyrimas priklauso nuo įstatyme numatytų sąlygų, kurioms esant nelaimingas atsitikimas darbe ar susirgimas profesine liga bus pripažintas draudiminiu įvykiu.

Nesiginčijama, kad Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinajame įstatyme, Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme, Darbo kodekse bei Civiliniame kodekse įtvirtintos darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo taisyklės reglamentuoja artimus, panašius teisinius santykius. Nors darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo teisinis reglamentavimas yra diferencijuotas ir teisė gauti žalos atlyginimą yra nustatyta skirtingais būdais keliuose skirtinguose teisės aktuose, tačiau tokios žalos atlyginimą nustatančios teisės normos tarpusavyje susijusios bendra paskirtimi, bendrais principais ir sudaro sistemą. Toks požiūris atitinka teisės teorijos teiginius apie teisės sistemą: atskirai egzistuojanti teisės norma nėra pajėgi atlikti teisės funkcijas; teisės normos tarpusavyje sąveikauja ir taip viena kitą papildo, sukonkretina, užtikrina viena ki-

tos veiksmingumą; veiktamos bendrai teisės normos užtikrina teisės sistemos dinamiškumą, jos elementus daro paslankius ir tuo pačiu palaiko visos teisės sistemos stabilumą [15, p. 231–233].

Nagrinėdami darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimą kaip tarpusavyje susijusių teisės normų sistemą turime pripažinti, kad šią sistemą sudaro bendrosios civilinės deliktinės atsakomybės normos ir specialiosios normos, įtvirtintos Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinajame įstatyme, Darbo kodekse bei Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme. Toks specialusis darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo teisinis reglamentavimas pirmiausia turėtų būti naudingas žalą patyrusiam asmeniui. Darbuotojo garantijos gauti patirtos žalos atlyginimą turėtų būti vertinamos daug palankiau negu kito asmens, kuriam tokia žala atlyginama pagal bendrąsias civilinės atsakomybės taisykles. Darbuotojui turėtų būti taikoma palankesnė žalos atlyginimo procedūra, numatomos specialios papildomos išmokos. Pavyzdžiui, socialinio teisingumo požiūriu priimtina, kad darbuotojo negautos pajamos dėl sveikatos sužalojimo darbe būtų kompensuojamos socialiniu draudimu net ir nenustačius darbdavio kaltės.

Tačiau praktikoje, sprendžiant darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo klausimą, iškyla skirtingų žalos atlyginimo būdų tarpusavio dermės problemų. Diferencijuojant sveikatai padarytos žalos atlyginimo teisinį reglamentavimą galima nukrypti nuo kompensacinio žalos atlyginimo pobūdžio, pažeisti visiško žalos atlyginimo principą.

2. DARBUOTOJO SVEIKATAI PADARYTOS ŽALOS ATLYGINIMO BŪDŲ TARPUSAVIO SĄVEIKA

Lietuvoje darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistema buvo formuojama palaipsniui. Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas įsigaliojo 2000 m., naujasis Civilinis kodeksas – 2001 m., o Darbo kodeksas – 2003 m. Deja, šie įstatymai buvo priimti gerai neįvertinus, kaip naujai įvestos teisės normos derės bendroje darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistemoje, ypač darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimą pradėjus reguliuoti viešosios teisės normomis. Nors įstatymų leidėjas nustatė skirtingų darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo būdų tarpusavio sąveikos taisykles, tačiau čia nebuvo išvengta klaidų. Darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimą reglamentuojančių teisės aktų derinimo taisyklės per trumpą laiką buvo pakeistos net keletą kartų [5, 7, 8]. Pažymėtina, kad tik 2003 metais buvo patvirtinta nauja Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo redakcija, ir tik šio įstatymo 8 straipsnio 2 dalis nustatė, kad asmuo, kuriam žala neatlyginama socialinio draudimo būdu, gali reikalauti žalos atlyginimo tiesiogiai iš kaltojo asmens [5]. Iki tol klausimas, ar darbuotojai gali pre-

tenduoti į žalos atlyginimą kaltojo asmens sąskaita, buvo teisiškai neapibrėžtas.

Lietuvos teisės mokslininkų leidiniuose pateikta naudingų rekomendacijų dėl skirtinguose teisės aktuose įtvirtintų žalos atlyginimo teisinių nuostatų taikymo [11, p. 366; 12, p. 394, 396]. Tačiau darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo būdų tarpusavio sąveikos problemos mokslininkų vis dar nepakankamai išnagrinėtos. Aiškinant sisteminius ryšius tarp skirtingų žalos atlyginimo būdų reikalinga kompleksinė darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo samprata. Šiuo atveju nepakanka atsižvelgti tik į įstatymuose nustatytas skirtingų žalos atlyginimo būdų derinimo taisykles, kurios be to yra neišsamios, bet taip pat būtina remtis teisės principais.

Sisteminis požiūris parodo, kad norint užtikrinti visišką darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimą skirtingi žalos atlyginimo būdai turi būti taikomi subsidiariai. Civilinio kodekso 1 straipsnio 2 dalis nustato, kad turiniams santykiams, kurie pagrįsti įstatymų nustatyto asmenų pavaldumu valstybės institucijoms ir kurie tiesiogiai atsiranda, kai valstybės institucijos atlieka valdžios funkcijas (realizuojamas pavaldumas), bei kitokiems santykiams, kuriuos reglamentuoja viešosios teisės normos, šio kodekso normos taikomos tiek, kiek šių santykių nereglamentuoja atitinkami įstatymai, taip pat šio kodekso įsakmiai nurodytais atvejais. Todėl dėl darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo pirmiausia turėtų būti sprendžiama remiantis viešosios teisės normomis, t. y. socialinio draudimo būdu, ir tik pasakui neatlyginta žalos dalis galėtų būti atlyginama pagal darbdavio materialinės atsakomybės arba civilinės atsakomybės taisykles.

2.1. Darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimas valstybinio socialinio draudimo būdu

Šiuo metu galiojančioje darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistemoje pagrindinę vietą užima teisės normos, nustatančios žalos atlyginimą socialinio draudimo būdu. Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinis draudimas priklauso bendrai valstybinio socialinio draudimo sistemai. Šis socialinis draudimas yra viena iš socialinio draudimo rūšių ir yra organizuojamas pagal socialinio draudimo teisės principus: lėšų persikirstymo, socialinių poreikių tenkinimo ir kt. Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinis draudimas socialinės rizikos (nedarbingumo dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar susirgimo profesine liga) atveju nukentėjusiajam užtikrina socialinį saugumą. Taigi žalos atlyginimas nėra pagrindinis ir vienintelis nelaimingų atsitikimų ir profesinių ligų socialinio draudimo tikslas. Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo paskirtis – nustatyti nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo santykius, o ne reglamentuoti atsakomybę už žalą. Prie žalos atlyginimo būdų valstybinis socialinis draudimas gali būti priskiriamas tik sąlygiškai: kadangi šiuo draudimu kompensuojamos darbuotojo negautos pajamos dėl sveikatos sužalojimo, laikytina, kad šio po-

būdžio žala yra atlyginta. Tačiau negautų pajamų kompensavimas socialinio draudimo būdu nepadengia visos žalos, padarytos darbuotojo sveikatos sužalojimu, – neturtinės žalos ir patirtų išlaidų dėl sveikatos būklės atgavimo. Be to, socialinis draudimas gali padengti ne visas negautas pajamas, o tik tas, kurias nukentėjusysis gavo dėl darbo teisinių santykių. Socialinio draudimo kompensacijos skaičiuojamos pagal specialias taisykles ir priklauso nuo apdraustojo asmens draudžiamųjų pajamų, t. y. tokių pajamų, nuo kurių yra skaičiuojamos ir mokamos socialinio draudimo įmokos. Šiuo atveju neatsižvelgiama į kitokias žalą patyrusio asmens pajamas, kurias jis gavo ar galėjo gauti iki žalos patyrimo. Logiška, kad padarytą žalą, kurios nepadengia socialinis draudimas, turėtų atlyginti kaltas dėl žalos asmuo. Tokia kalto asmens atsakomybė gali būti įgyvendinama dviem būdais: arba bendraja turtinei atsakomybei nustatyta tvarka, t. y. civiline atsakomybe, arba specialiąja darbo teisinių santykių šalims taikoma turtinės atsakomybės rūšimi – materialine atsakomybe. Kalto asmens turtinė atsakomybė gali būti kaip papildoma, t. y. žalos atlyginimas mokamas kartu su valstybinio socialinio draudimo išmoka, arba kaip pagrindinė – tuo atveju, jeigu socialinio draudimo išmoka nukentėjusiajam neskiriama. Tokią išvadą pagrindžia jau minėta Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 8 straipsnio 2 dalis, numatanti galimybę gauti žalos atlyginimą Civilinio kodekso nustatyta tvarka, jeigu nelaimingas atsitikimas ar susirgimas profesine liga nepripažįstamas draudiminiu įvykiu, bei Civilinio kodekso 6.290 straipsnio 1 dalis, pagal kurią socialinio draudimo išmokos, mokamos sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atvejais, yra įskaitomos į atlygintinos žalos dydį. Be to, Aukščiausiasis Teismas 2005 m. vasario 21 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-103/2005 konstatavo, kad tokiais atvejais, kai paskirta socialinio draudimo išmoka nevisiškai padengia atsiradusią žalą, vadovaujantis visiško nuostolių atlyginimo principu likusią žalą dalį turi atlyginti už žalą atsakingas asmuo bendraisiais pagrindais [18]. Tokią žalą atlygina darbdavys, suprantama, jeigu yra visos įstatymo numatytos sąlygos, būtinios kilti darbdavio atsakomybei.

2.2. Darbdavio materialinė atsakomybė už darbuotojo sveikatai padarytą žalą

Materialinė atsakomybė yra savarankiška atsakomybės rūšis ir kaip teisinis institutas priklauso darbo teisės šakai. Darbdavio materialinė atsakomybė Lietuvoje reglamentuojama Darbo kodekse, nors ji paprastai įgyvendinama remiantis ir civilinės teisės normomis. Kaip matyti iš Darbo kodekso 248 straipsnio 1 punkto, 249 straipsnio ir 283 straipsnio nuostatų analizės, prarastas pajamas dėl darbingumo netekimo ir išlaidas, susijusias su medicinos pagalba ir gydymu, taip pat su nukentėjusiojo socialine, medicinine ir profesine reabilitacija, Civilinio kodekso nustatyta tvarka atlygina darbdavys, *jeigu nukentėjęs darbuotojas nebuvo apdraustas nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu*. Tai reiškia, kad dėl darbdavio atsakomybės ribų ir

sąlygų darbuotojo sveikatos sužalojimo atveju sprendžiama remiantis bendrosiomis civilinės deliktinės atsakomybės taisyklėmis (sąlygomis). Tačiau, mūsų nuomone, pagrindžiant darbdavio atsakomybę privalu nustatyti ir Darbo kodekso 246 straipsnio 5 ir 6 punkte įtvirtintas darbdavio materialinės atsakomybės atsiradimo specialiąsias sąlygas: pažeidėjas ir nukentėjusioji šalis teisės pažeidimo metu turi būti susiję darbo santykiais, ir žalos atsiradimas turi būti susijęs su darbo veikla.

Darbdavio materialinę atsakomybę vertinant kaip bendros darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistemos dalį pastebėtina, kad pagal Darbo kodeksą darbdavio atsakomybė atsiranda tik tuo atveju, jei nukentėjęs darbuotojas nebuvo apdraustas nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu. Tačiau dirbančiųjų pagal darbo sutartį socialinis draudimas nuo nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga yra privalomas pagal įstatymą, todėl jeigu asmuo nėra apdraustas nelaimingų atsitikimų darbe socialiniu draudimu, už jo sveikatai padarytą žalą atsakingas asmuo negali būti laikomas darbdaviu, ir jam turėtų kilti civilinė atsakomybė taip pat, kaip kaltajam asmeniui, kuris nėra susijęs su nukentėjusiuoju sutartiniais darbo santykiais. Mūsų nuomone, tokios Darbo kodekso nuostatos reiškia tik tai, kad socialiniam draudimui suteikta pirmenybė sprendžiant dėl darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo, tačiau nesudaro kliūtis kilti darbdavio materialinei atsakomybei, jei darbuotojas yra apdraustas socialiniu draudimu, pavyzdžiui, tuo atveju, kai sprendžiama dėl turėtų išlaidų kompensavimo [18].

2.3. Civilinė atsakomybė už darbuotojo sveikatai padarytą žalą

Civilinis kodeksas nustato, kad kiekvienas asmuo turi pareigą laikytis tokio elgesio taisyklių, jog savo veiksmais (veikimu, neveikimu) nepadarytų kitam asmeniui žalos (Civilinio kodekso 6.263 straipsnio 1 dalis). Jeigu fizinis asmuo suluošintas ar kitaip sužalota jo sveikata, tai už žalą atsakingas asmuo privalo nukentėjusiam asmeniui atlyginti visus šio patirtus nuostolius ir neturtinę žalą (Civilinio kodekso 6.283 straipsnio 1 dalis). Fizinio asmens mirties atveju teisę į žalos atlyginimą turi asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti iš jo išlaikymą (nepilnamečiai vaikai, sutuoktinis, nedarbingi tėvai ar kiti faktiniai nedarbingi išlaikytiniai), taip pat mirusiojo vaikas, gimęs po jo mirties. Šie asmenys taip pat turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą (Civilinio kodekso 6.284 straipsnio 1 dalis).

Analizuojant civilinę atsakomybę už asmens sveikatai padarytą žalą būtina pastebėti, kad Civilinio kodekso 6.283 straipsnio 4 dalyje bei 6.284 straipsnio 4 dalyje, kaip ir Darbo kodekso 248 straipsnio 1 punkte, 249 straipsnyje ir 283 straipsnyje, įstatymų leidėjas pavartojo specialią loginę konstrukciją: šiais įstatymais nustatytas žalos atlyginimas sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju taikomas tik tais atvejais, *kai nukentėjęs asmuo nėra apdraustas nuo nelaimingų atsitikimų*.

kimų darbe socialiniu draudimu įstatymų nustatyta tvarka. Tokia taisyklė turėtų reikšti, kad apdraustam nuo nelaimingų atsitikimų socialiniu draudimu asmeniui taikomas Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme nustatytas žalos atlyginimo būdas, t. y. specialiosios teisės normos. Tačiau, kaip jau buvo minėta, socialiniu draudimu nukentėjusiajam kompensuojama ne visa žala. Pažymėtina ir tai, kad įstatymų leidėjo tai reglamentuojama nenuosekliai, nes vėliau Civilinio kodekso 6.290 straipsnio 1 dalyje teigiama, kad pagal Civilinį kodeksą atlyginimas gali būti mokamas kartu su socialinio draudimo išmokomis. Be to, Civiliniame kodekse įtvirtinta kaltojo asmens atsakomybė nesutampa su žalos darbuotojo sveikatai atlyginimu socialinio draudimo būdu ne tik pagal atlygintinos žalos dydį, bet ir pagal tokios žalos atlyginimo sąlygas. Pavyzdžiui, socialinio draudimo būdu negautos pajamos nukentėjusiajam gali būti kompensuojamos nenustačius atsakingo už žalą asmens kaltės, o civilinė atsakomybė nesant kaltės šiuo atveju negalima. Todėl sveikatai padarytos žalos atlyginimą nustatančios Civilinio kodekso normos ir Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo normos konkuruoja ne tik kaip bendrosios ir specialiosios, bet ir kaip normos, nustatančios dalį reguliuojamo teisinio santykio, su normomis, reguliuojančiomis teisinio santykio visumą.

Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius plenarinėje sesijoje 2005 m. birželio 13 d. civilinės bylos Nr. 3K-P-276/2005 nutarime, vertindamas Civilinio kodekso 6.284 straipsnio 4 dalies nuostatas, konstatavo, kad šias nuostatas aiškinant siauru lingvistiniu būdu galima išvada, kad jeigu nukentėjęs buvo apdraustas nuo nelaimingų atsitikimų darbe Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo nustatyta tvarka, tai nepriklausomai nuo to, kad nelaimingas atsitikimas nepripažintas draudiminiu įvykiu, Civilinio kodekso 6.284 straipsnis netaikomas ir darbdaviui neatsiranda pareiga atlyginti žalą. Tačiau Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad Civilinis kodeksas tiesiogiai nesieja žalos atlyginimo su draudiminiais ar nedraudiminiais įvykiais, numatytais Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme. Teismas Civilinio kodekso 6.284 straipsnio 4 dalies nuostatas aiškino sistemiškai, taip pat atsižvelgė į vėlesniame įstatyme (naujos redakcijos Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 8 straipsnio 2 dalis) išreikštą įstatymo leidėjo valią, kad jeigu ištyrus nelaimingą atsitikimą darbe jis nepripažįstamas draudiminiu įvykiu, sužalotam ar susirgusiam profesine liga asmeniui ir (ar) jo šeimos nariams žala atlyginama Civilinio kodekso nustatyta tvarka. Aukščiausiasis Teismas padarė išvadą, jog šis Civilinio kodekso straipsnis gali būti taikomas ir tais atvejais, kai, esant nustatytoms darbdavio atsakomybės sąlygoms, nukentėjęs asmuo buvo apdraustas nuo nelaimingų atsitikimų darbe Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo nustatyta tvarka, tačiau nelaimingas atsitikimas darbe nepripažintas draudiminiu įvykiu [17].

Tokia Aukščiausiojo Teismo praktika patvirtina, kad darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimą nu-

statančių teisės normų visuma yra pajėgi užtikrinti darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistemos darnų funkcionavimą. Atskiros teisės normos tikroji prasmė priklauso nuo to, kaip ši norma susijusi su gretimomis teisės normomis ir kitais teisės sistemos elementais. Netobuli įstatymai negali paneigti egzistuojančių sisteminių tarpusavio ryšių tarp skirtingų žalos atlyginimo būdų.

2.4. Darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimas pagal specialiąsias žalos atlyginimo taisykles

Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinajame įstatyme iš esmės pakartotos civilinės deliktinės atsakomybės taisyklės, tik jos išdėstytos konkretesne forma. Tai patvirtina 1964 metų Civilinio kodekso 499 straipsnis, kuriame nurodyta, kad Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinasis įstatymas yra ši straipsnį detalizuojantis aktas. Be to, Aukščiausiasis Teismas, vertindamas minėto įstatymo nuostatas, konstatavo, kad šiuo įstatymu reglamentuojama civilinė atsakomybė [19]. Tai reiškia, kad Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinajame įstatyme nustatytos specialiosios darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo taisyklės nenustatė naujo žalos atlyginimo būdo. Šiame įstatyme įtvirtintos darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo taisyklės – tai specialiosios normos civilinėje deliktinėje atsakomybėje. Todėl nagrinėjant Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinajame įstatyme nustatytą žalos atlyginimo ryšį su Civiliniame kodekse įtvirtintu žalos sveikatai atlyginimu tenka pripažinti, kad šiais įstatymais nustatytas žalos atlyginimas negali būti mokamas kartu.

Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinajame įstatyme nustatytas darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimas taip pat negali būti taikomas kartu su žalos atlyginimu pagal Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymą. Nors abu minėti įstatymai šiuo metu galioja, tačiau juose įtvirtintos išmokos nukentėjusiajam iš esmės sutampa: žalos dydžio apskaičiavimas pagal Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinajame įstatyme pateiktą formulę yra artimas socialinio draudimo išmokų apskaičiavimo metodikai. Todėl abiejuose įstatymuose numatytų žalos atlyginimo būdų taikymas pažeistų kompensacinę žalos atlyginimo funkciją ir visiško žalos atlyginimo principą: asmuo neturi gauti didesnio už žalos dydį atlyginimo, negu realiai patyrė žalos [11, p. 365; 12, p. 367]. Kaip jau buvo minėta, pirmiausia dėl darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo turėtų būti sprendžiama remiantis viešosios teisės normomis, t. y. socialinio draudimo būdu. Tačiau šiuo atveju padėtį sunkina Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinojo įstatymo galiojimo laike problemos. Minėto įstatymo 23 straipsnio 7 dalies 2 punktą numato, kad šis įstatymas

taikomas žalai atlyginti dėl susirgimų profesine liga, nustatyta tvarka pripažintų profesinėmis ligomis po 2000 m. sausio 1 d. tiems nukentėjusiesiems, kurie po 2000 m. sausio 1 d. nebuvo apdrausti pagal Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo nuostatas. Aiškinant šią Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinojo įstatymo bei Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo tarpusavio sąveikos taisyklę, reikia atsižvelgti į bendrą darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistemą. Juk nuo 2001 m. liepos 1 d. taip pat įsigaliojo naujasis Civilinis kodeksas, kuris irgi reglamentuoja sveikatai padarytos žalos atlyginimą. Mūsų nuomone, pagal Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinąjį įstatymą nukentėjusiesiems turėtų būti atlyginama tokia žala, kuri atsirado dėl kenksmingo poveikio sveikatai iki įsigaliojant Nelaimingų atsitikimų ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymui, o įsigaliojus pastarajam įstatymui jie nebuvo apdrausti šios rūšies socialiniu draudimu, pavyzdžiui, todėl, kad baigė darbinę veiklą. Toks aiškinimas atitiktų žalos atlyginimui taikytinų teisės aktų galiojimo laiką taisyklės – įprastai žala turi būti atlyginama pagal žalos padarymo ir atsiradimo metu galiojusį įstatymą, tačiau dėl žalos darbuotojo sveikatai specifikos (ypač kai kalbama apie lėtines profesines ligas) kartais yra sunku nustatyti tikslų tokios žalos padarymo ir atsiradimo laiką. Todėl suprantama, kad nuo 2000 m. sausio 1 d. įsigaliojus Nelaimingų atsitikimų ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymui darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo klausimas tam tikrais atvejais gali būti sprendžiamas remiantis Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinajame įstatyme nustatyta tvarka.

IŠVADOS

Diferencijuotą darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo teisinį reglamentavimą lemia sveikatai padarytos žalos pobūdis, darbuotojo teisinis statusas bei socialinės saugos reikalavimai. Tačiau skirtinguose teisės aktuose įtvirtintos teisės normos, nustatančios darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimą skirtingais būdais, yra tarpusavyje susijusios ir sudaro bendrą darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistemą. Darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimą nustatančios teisės normos viena kitą papildo, o jų visuma įgyja tokių savybių, kurių neturi atskiros šios grupės teisės normos. Tokios žalos atlyginimas turėtų būti vertinamas kaip savarankiškas tarpšakinis teisinis institutas.

Vertinant darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistemą būtina atsižvelgti net tik į Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinajame įstatyme, Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme, Darbo kodekse bei Civiliniame kodekse įtvirtintas žalos atlyginimo būdų tarpusavio sąveikos taisykles, bet ir į tokios žalos atlyginimo kompensacinę funkciją bei visišką padarytos žalos atlyginimo principą. Darbuotojo

sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistema reikalauja skirtingus žalos atlyginimo būdus taikyti subsidiariai: pirmaisiai žalos atlyginimas turėtų būti sprendžiamas remiantis viešosios teisės normomis – nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga socialinio draudimo būdu, ir tik paskui neatlyginta žalos dalis galėtų būti atlyginama remiantis darbdavio materialinės atsakomybės arba civilinės atsakomybės taisyklėmis.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas // Valstybės žinios. 2002. Nr. 64-2569, Nr. 71.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 74-2262, Nr. 77, 80, 82.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 1998.
4. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 1999. Nr. 110-3207.
5. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 2003. Nr. 114-5114.
6. Lietuvos Respublikos žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinasis įstatymas // Valstybės žinios. 1997. Nr. 67-1656.
7. Lietuvos Respublikos žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinojo įstatymo 2, 12, 18-1, 20, 23 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas // Valstybės žinios. 2002. Nr. 102-4546.
8. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo ir Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinojo įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymas // Valstybės žinios. 2003. Nr. 57-2536.
9. Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas // Valstybės žinios. 1994. Nr. 63-1231; 1998. Nr. 112-3099.
10. Constitution of the world health organization // http://policy.who.int/cgi-bin/om_isapi.dll?hitsperheading=on&infobase=basicdoc&jump=Constitution&softpage=Document42#JUMPDEST_Constitution. Žiūrėta: 2006-04-19.
11. Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. III dalis. Individualūs darbo santykiai. T. 2. – Vilnius, 2004.
12. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. T. 1. – Vilnius, 2001.
13. Civilinė teisė / Red. V. Staskonis. – Vilnius, 1997.
14. Guogis A. Socialinės politikos modeliai. – Vilnius, 2000.
15. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. Том 1. Теория права / Ответственный редактор М. Марченко. – Москва, 1998.
16. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 7 d. nutarimas byloje Nr. 9/02 // Valstybės žinios. 2005. Nr. 19-623.
17. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus plenarinės sesijos 2005 m. birželio 13 d. nutarimas civilinėje byloje Nr. 3K-P-276/2005 // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=28382>. Žiūrėta: 2006-04-19.
18. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-103/2005 // <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=27876>. Žiūrėta: 2006-04-19.

19. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. gegužės 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-205/1999 // Teismų praktika. 1999. Nr. 11.

THE SYSTEM OF COMPENSATION OF DAMAGE DONE TO THE HEALTH OF THE EMPLOYEE

Andrius Verikas*

Mykolas Romeris University

S u m m a r y

Compensation of damage done to health is not simply of compensational nature, it is an important guarantor of the social rights of the injured as well. The peculiarities of legal regulation of the compensation of damage done to the health of the employee are determined by the nature of the damage done to health. Damage done to health may be compensated in several ways, and such methods of compensation are usually regulated by separate legal acts.

In the Republic of Lithuania, the compensation of such damage is regulated by the Law on Social Insurance of Occupational Accidents and Occupational Diseases, the Interim Law on Compensation of Damage due to Occupational Accidents and Occupational Diseases, the Labour Code and the Civil Code. The damage done to the health of the employee may be compensated by the public social insurance against occupational accidents and occupational diseases. However, such social insurance does not cover all of the damage done to the employee, it only reimburses the lost earnings. Compensation of damage in the form of social insurance in no way coincides with the material liability of the guilty person with respect to the conditions for the compensation of such damage as well. For such reasons, by differentiating the legal regulation of damage done to the health of the employee, it is possible to deviate from the compensational nature of the redress of damage, and to infringe the principle of complete compensation of damage.

The article analyses problems of interaction of various methods of compensation of damage and proposes possible solutions to such problems. By way of systematic analysis, a reasoned conclusion is made that the legal provisions, enacted in different legal acts, and providing for different ways of compensation of damage done to the health of the employee, form a general (common) system of compensation of such damage. All such legal provisions, which provide for a compensation of damage, are bound by general principles and supplement each other, thus guaranteeing a balanced functioning of the system of compensation of damage done to the health of the employee. The system of compensation of damage of the health of the employee requires for different methods of compensation of damage to be applied in subsidiarity. Firstly, the question of compensation of damage must be dealt with according to the provisions of public law – by means of social insurance of occupational accidents and occupational diseases, and only after that could the part of the non-reimbursed damage be compensated according to the rules of the material liability of the employer or the rules of civil liability.

Keywords: compensation of damage done to the health of the employee, material liability of the employer, civil liability, public social insurance.

---

* Doctoral Candidate of Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Labour Law and Social Security Departments.